

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN LETAİF-İ RİVAYAT KİTABINDAKİ ‘ÇİNGENE’ HİKÂYESİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ UNSURLARI

Okt. Nurullah AYKAÇ¹

Yrd. Doç. Dr. Salim PİLAV²

Öz

Kurmaca metinlerden oluşan edebi eserlerin bir görevi de toplumun yaşantısını, değerlerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini diri tutmak ve sonraki nesillere aktarmak olarak görülebilir. Bazı edebiyatçılarımız bu doğrultuda eserler kaleme almışlar, huzurlu bir toplumun huzurlu bir yaşam ile olabileceğini ifade etmişlerdir. Eserlerinde de birbirlerine saygı duymanın, kendisi için istediğini başkası için de istemenin, kendisine yapılmasını istemediğini başkasına da yapmamanın, kadınıyla erkeğiyle dini, dili, ırkı ne olursa olsun beraber huzurlu yaşamının önemi üzerinde durmuşlardır. Günümüzde edebi eserlerin dışında birçok alanda da huzurlu bir yaşama temel olabilecek değerlerin önemi vurgulanmaktadır. Son yıllarda eğitim öğretim sürecinde de değerler eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Yapılan farklı etkinliklerle, aslında toplum olarak sahip olduğumuz, bizi birbirimize bağlayan, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmemizi sağlayan değerler hatırlatılmaya, gelecek nesillere aktarılmaya çalışılıyor. Edebiyatın farklı türlerinde eserler veren Ahmet Mithat çoğu eserinde hitap ettiği kitleyi modernleştirmeyi, eğitmeyi hedeflemiştir. Yukarıda bahsettiğimiz huzurlu toplum arayışında olan ve bunu insanlara aktarmaya çalışan önemli bir isim de Ahmet Mithat’tır. Bu çalışmada ele aldığımız Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat kitabındaki Çingene hikâyesinde yazar Ziba’nın hikâyesini anlatırken bazı değerlerin de vurgusunu yapmıştır. Bu çalışmanın amacı Çingene hikâyesinde işlenen değerleri vurgulamak bu değerlerin toplum için faydalı olduğunu belirtmektir. Dolayısıyla aslında hayatın her alanında huzurlu bir toplumun temelini oluşturan değerlere dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Değerler Eğitimi, Letaif-i Rivayat, Çingene Hikâyesi.

Values Education Factors of “Gipsy” Story in the Book of Letaif-i Rivayat By Ahmet Mithat Efendi

Abstract

One of the function of literary works consisted of fictions is to keep the living, values, beliefs, customs and traditions of the society alive and to hand down them the next generations. Our some litterateurs wrote up their works accordingly; they expressed that a peaceful society is possible with a peaceful life. In their works, they emphasized the significance of respecting each other, wishing for everybody to have anything which desired for oneself, not exposing undesirable behaviors to people and living peacefully altogether regardless of gender, religion, tongue and race. Values which underlie a peaceful society are emphasized on many fields in addition to literary works. In recent years, values education has been tried to be implemented in education systems. Different types of activities aim to remind our values which underlie a peaceful society and interlock people and to hand down them to next generations. Ahmet Mithat, who has works in different types of literature, aims to modernize and train his audience in his many works. Ahmet Mithat is one of the most significant people who are in search of the peaceful society mentioned above and transfer this understanding to people. In Gipsy Story of the book of Letaif-i Rivayet by Ahmet Mithat addressed in this study, the writer emphasized some values while he was telling the story of Ziba. The aim of the study is to emphasize the values which are handled in Gipsy Story and indicate that these values are useful for the society. Therefore, the main is to draw attention to values which underlie a peaceful society in all field of life.

Keywords: Ahmet Mithat, Values Education, Letaif-i Rivayat, Gipsy Story.

1 Dicle Üniversitesi, Ergani Meslek Yüksekokulu. nurullah.aykac@dicle.edu.tr

2 Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. spilav@kku.edu.tr

Giriş

Değer, herhangi bir varlığa, davranışa, nesneye ferdi olarak veya toplum olarak önem verilmesi veya üstün tutulması olarak açıklanabilir. Sosyal hayatı düzenleyen ve toplumda yaşayan bireylerin birbirine bağlılığını arttıran değerler, insanların aynı kanaatte olduğu davranışlardan oluşmaktadır.

Toplumun fertlerini birbirine bağlayan ve toplumun devamlılığını sağlayan etmenlerden biri olan değerler, bir arada yaşayan toplumlarda toplumsal dayanışmayı sağlayarak, toplumda uyulması gereken ortak davranış kalıplarını belirlemektedir. Dolayısıyla toplumların değerlerinde meydana gelen bozulmalar o toplumun birlik beraberliğine de zarar verebilmektedir (Yaman, Taflan, Çolak, 2009: 107-108).

En ilkel kabile hayatının yaşandığı çağlardan modern hayatın yaşandığı şimdiki zamana kadar bütün toplumlar huzurlu bir yaşam arzusu içinde olmuşlardır. Bu arzu-yu hayata geçirmek, yaşantıya uygulamak için Platon'dan Tomas More'ye, Farabi'den Francis Bacon'a kadar birçok filozof hayalini kurdukları ideal toplum için fikirler ortaya koymuşlardır. Ne var ki bu ideal toplum tasavvurları hep hayal olarak kalmıştır. Aradığı huzuru maddi güçle kazanacağını düşünenler kapitalizme yönelmiş, kimi de kapitalizme ve toplumda kapitalizmle ortaya çıkan sınıf ve statü farklılıklarına tepki olarak huzuru komünizmde aramış. Ama ortada bir gerçek var ki huzuru maddede arayanlar da toplumun katmanlarını yok sayanlar da huzuru bulamamışlardır (Van MEM, 2013: 8).

Yaşadığımız toplumda sosyal değişimin hızlı olması değerlerin de hızlı değişmesine veya değerlere yüklenen anlamların farklılaşmasına neden olabilmektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında yaşadığımız toplumda sosyal değerlerin hızlı bir şekilde değişim göstermesi sahip olduğumuz değerler sistemini de olumsuz etkilemiştir (Turan, Aktan, 2008: 233)

İşte bu çıkmaz ve sosyal değişimler insanları sürekli tedirgin etmiş, “hayallerdeki toplumu nasıl inşa edebiliriz?”in cevabını aramışlardır. Bu doğrultuda insanların birbirlerine ve birbirlerinin haklarına saygı duymasının, kendisi için istediğini başkası için de istemesinin kendisine yapılmasını istemediğini başkasına da yapılmamasının, kadınıyla erkeğiyle dini, dili, ırkı ne olursa olsun beraber huzurlu yaşamanın nasıl olacağı üzerine kafa yorulmuştur (İstanbul MEM, 2015: 8). Son yıllarda dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de toplumda şiddet, güvensizlik, kötü alışkanlıklar, saygı ve sevgi eksikliği, insanların birbirlerine hoşgörüsüz davranmaları gibi davranışlarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Toplumsal yapıdaki insanı değerlerin azalması ve yozlaşması toplumlar için önemli bir tehdit oluşturabileceği (Deveci, Ay, 2009: 167) için değerler eğitimi daha da bir önem arz etmektedir.

Karşılıklı saygı, sevgi, hoşgörü, adalet, diğergamlık, doğruluk, dürüstlük, sabır, fedakârlık, çalışkanlık, yardımseverlik vb. değerler insanları birbirine bağlayan, yaşanılır bir topluma götürecektir ve aslında bize yabancı olmayan değerlerdir (Van MEM, 2013: 8).

Yaşadığımız çağda insanlığın maddi gelişimini teknolojik alanda süratle ilerlettiği, fakat aynı hızla da ahlaki çöküşünü gerçekleştirdiği (İnan, 2015: 10) gözlemlendiğinden bu değerlere daha bir sıkı sarılmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz durumları eğitim çerçevesinde ele aldığımızda karşımıza “değerler eğitimi” sonucu çıkıyor. Özellikle son dönemlerde eğitim öğretim yuvası olan okullarımızda karşılaştığımız şiddet, bağımlılık yapan maddelerin kullanımı, saygı sorunu, suç oranlarının giderek artması ve daha birçok sorundan dolayı “değerler eğitimi verilebilir mi?” sorusu akla gelmiştir. Bu doğrultuda insanların birbirlerini incitmekten kaçındığı, sevgi ve saygıyı elden bırakmadığı huzurlu bir yaşam için değerler eğitimi bir çözüm olarak görülebilir. Böylece değerler eğitimi verilerek bireylerin doğuştan getirdiği iyi tarafı ortaya çıkarmak; kişiliğinin her yönüyle gelişmesini sağlamak; insani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak; bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamak hedeflenmektedir.

Değerler eğitimi ile insana özgü olan olanaklar, insanı insan yapan ve yeryüzünde yaşayan diğer canlılardan ayıran olanaklar veya farklı bir söylemle insana özgü bütün etkinlikler, insansal etkinlikler olarak amaçlarına uygun bir şekilde gerçekleşmiş olur (Ulusoy, Dilmaç, 2015: 7).

Eğitim öğretim yuvası olan okullar bir taraftan mevcut kültür birikimini öğrencilere aktarırken, diğer taraftan da onlara yeni değerler kazandırmak mecburiyetindedir. Dolayısıyla eğitim öğretim kurumları, toplumda hâkim olan değerlerin korunmasını ve aynı zamanda yeni değerlerin edinmesini sağlayarak iki yönlü bir görev üstlenmiş olurlar (Özden, 2005: 154).

Her ne kadar okullarımızda “değerler eğitimi” adı altında belli başlı bazı değerler ön planda tutularak değer eğitiminin ve buna bağlı olarak karakter eğitiminin, ahlak eğitiminin, etik eğitiminin verilmeye çalışılması son yıllarda gündemde olsa da aslında değerler eğitimi her dönemde ve hayatımızın her alanında kendini göstermektedir. Özellikle edebi eserlerde şu anda okullarda verilmeye çalışılan değerlerin işlendiğini görebiliyoruz.

Değerlerini bir tarafta bırakarak ve onlardan bağımsız yaşayamayan insan, hayatın amacını, davranış ilke ve önceliklerini önce zihin dünyasında oluşturur. İnsanın zihni dünyasında oluşturduğu değerler, insana yön veren değerlerdir (Turan, Aktan, 2008: 246). Ahmet Mithat da hayatına/hayatımıza yön veren değerleri zihni dünyasında oluşturup edebi eserlerle canlı tutmak için çaba göstermiştir.

Ahmet Mithat, gazete ve dergilerdeki yazılarının haricinde iki yüz civarında kitap yazmış bir yazı makinesidir. Ahmet Mithat, çok kolay yazan ve yazarken de hiç bir eleştiriden çekinmeden yazılarını yayımlayan bir yazarımızdır (Bozdoğan, 2003: 121). ‘Roman yazmayı mesele edinen’ (Çoruk ve Kara, 2012: 1) Ahmet Mithat, roman ve hikâyenin yanı sıra bilim, fen, felsefe gibi farklı alanlarda da yazılar yazmıştır (Şentürk ve Aktaş, 2014: 58). Sosyal fayda ilkesinden hareket ederek eserlerini yazan

Ahmet Mithat, eserlerinde eğitim sorunlarına, sosyal meselelere, toplumdaki çarpıklıklara değinirken bir yazardan ziyade eğitimci tavrını takınmıştır (Özdemir ve Göçen, 2014: 238). Bu çalışmada “Kırk beygir kuvvetinde yazı makinesi” (Esen, 2014: 14) olarak adlandırılan Ahmet Mithat Efendi’nin Letaif-i Rivayat kitabındaki “Çingene” hikâyesinde işlenen bazı değerler ele alınmıştır.

Letaif-i Rivayat:

Letaif-i Rivayat, Ahmet Mithat’ın beş cilt olarak oluşturduğu ve Türk edebiyatında hikâye türünün ilk örneklerinin yer aldığı külliyyattır. Ahmet Mithat Efendi’nin bu eseri, yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romanı içine almış olup 1870 yılında oluşturmaya başlamış ve 1894 yılında tamamlamıştır. Birçok farklı türde eser kaleme almış olan Ahmet Mithat Efendinin bu eseri de Tanzimat dönemi Türk romanı ve hikâyesinde önemli bir yere sahiptir.

“Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat’ı, türler, söylemler, yazarlık rolleri, kurmacaya dahil edilmiş okurlar /muhataplar, hikâyeler / romanlar ve ciltler topluluğudur. Ahmet Mithat, gündelik hayatın ve kültürel alanın söylem türlerini dönüştürerek Letaif-i Rivayat’ın bünyesine katmıştır.” (Altuğ, 2012: 35).

“Letaif-i Rivayat, bünyesinde, yazarla okur arasında kurulan bir cemiyet akdini; okurun metinle ilişkisine içkin olan toplumsallaşmayı; bir hikâyeyi birlikte okuma ve dinleme pratiklerini; konuşma, gazete, roman vb. gibi değişik söylem türlerinin hikâyeye dahil edilmesiyle oluşan katmanlı bir türler birliğini; önce cüzler halinde basılarak yayılmış olan hikâyelerin Letaif-i Rivayat adıyla birbirine bağlandığı bir metinler derlemesini barındırır.” (Altuğ, 2012: 37).

“Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat’ını oluşturan her bir metnin kendisine özgü bir konusu, sürükleyici ya da sıkıcı bir olay örgüsü olabilir; ancak bu metinler derlemesini daha ilgi çekici kılan hemen hemen her hikâyede edebiyatın işleyişinin bir yönünün de hikâyeye dahil olmasıdır. Letaif-i Rivayat, yazarla okur, okurla metin, metnin söylemi ile birincil ya da ikinci diğer söylemler arasındaki ilişkileri de metnin dokusuna işleyerek metinlerin toplum-içi, türler-arası, söylemler-arası ve metinler-arası niteliklerini ön plana çıkarmıştır. Ahmet Mithat, bir yandan bu ilişkileri metinde cisimleştirirken diğer yandan da icra ettiği eylem hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmakta ve kendi pratiğini de metnin temel izleklerinden biri haline getirmektedir.” (Altuğ, 2012: 61).

Türk roman ve hikâyeciliğinin önemli isimlerinden olan Ahmet Mithat Efendi, “sosyal fayda” prensibini bir kurgusal metnin tanıdığı imkânları da zorlayarak uygulamaya çalışır. Yazar, toplumu eğitmek için bir vasıta olarak düşündüğü roman ve hikâyede okuyucuyu sıkmadan, kimi zaman dolaylı, kimi zaman ise direkt olarak çeşitli konulardaki düşüncelerini dile getirir. Onun eğitim anlayışı, iyi ile kötünün birlikte örneklenmesi metoduna dayanır. Yazar, çoğu zaman yorumu dahi okuyucuya

bırakmaz, okuyucuyu yönlendirmek ister. Ahmet Mithat; zihninde ideal olarak kurguladığı kişileri, eserlerinde gerek aile bireylerinin yönlendirmesiyle, gerek kişilerin kendi özel gayretleriyle olsun bir eğitim sürecinin içerisinde geçirir (Koç, 2009: 400).

Çingene Hikâyesi ve Hikâyedeki Değerler Eğitimi Unsurları

Letaif-i Rivayat'ın on beşinci cüzündeki "Çingene" Ahmet Mithat'ın yazarlığının en önemli amaçlarından biri olarak belirlediği eğitim konusunu ele almaktadır. Bu bölüm hacmi ve kurgusuyla bir roman özelliğindedir. Bu hikâyenin kahramanı Şems Hikmet adlı genç, toplumun Çingenelere yüklediği olumsuz imajı reddederek, o gün için eğitimsizlikleri dolayısıyla insan olup olmadıkları bile tartışılan Çingenerin, diğer insanlardan farklı olmadığı, iyi bir eğitimle bir Çingene kızının bile bir hanımefendi olabileceği fikrini ispatlamaya çalışır. On beş, on altı yaşındaki bir Çingene kızını, ailesinden izin alarak tanıdığı bir kadının evinde eğitim ileride onunla evlenmek isteyen Şems Hikmet'in önüne toplumun Çingener konusundaki ön yargıları çıkar. En yakın arkadaşları bile onun bu isteğini doğru bulmaz. Genç adam toplum tarafından alay konusu edilir. Hikâyenin sonunda toplumun ön yargıları ve annesinin de şiddetle karşı çıkmasından dolayı Şems Hikmet kendisini bahçelerindeki kuyuya atarak intihar etmek ister. Ev halkının yetişmesiyle kurtarılır fakat bilincini kaybetmiştir. Bu günden sonra Şems Hikmet eski haline dönmeyecektir ve Çingene kızı Ziba da onun hizmetini görmek, onun yanında bulunmak amacıyla onun evine yerleşir. Nihayetinde Şems Hikmet Bey ölür ve Ziba o evin bir ferdi gibi kabul edilir. Hatta Şems Hikmet'in annesi onu öz kızı gibi benimser. O ve Şems Hikmet'in bu düşüncesine karşı çıkan herkes hatasını anlar. Aslında Çingene'de anlatılanların, verilmek istenen mesajın özü yazarın "...bir yabani fidana aşırı ustalıkla vururlar ise semere-i matlubeyi iktitaf mümkün imiş." (Ahmet Mithat, 2001: 495) cümlesinde net bir şekilde verilmiştir.

Güzel Ahlak:

Güzel ahlaklı olan bireyler toplum içinde itibar gören, kendisine değer verilen kimselerdir. Çünkü güzel ahlaklı insanlar konuştuklarına dikkat ederler, kimseyi kırmazlar. Güzel ahlaklı insanlar başkalarını rahatsız edecek davranışlarda bulunmazlar. Güzel ahlak, toplum tarafından sevilen, iyi insanlarla beraberlikle kazanılır. Güzel ahlakı ilk temeli ailede atılır ve sonrasında toplum içinde sağlık kazanır. Hikâyemizde Şems Hikmetin güzel ahlakı ifade edilirken annesinin etkisi vurgulanıyor. Ayrıca yine Şems Hikmet'in tasarruflu olması, israf etmeyen biri olması, büyüklerinin sözünü dinlemesi, yumuşak başlı olması güzel ahlaklı olmasına bağlanıyor. Hikâyede "güzel ahlak" vurgusu şu şekilde yapılıyor:

Şems Hikmet Bey'in annesinin evlatlarını iyi yetiştirdiğinden bahsediyor. "*Oğluna ve kızına verdiği terbiye mektep terbiyesi değildir.*" diyor. *Yine paragrafın devamında Şems Hikmet Bey için "Ahlakı gayet güzel, malına mutasarrıf, harekât ve sekenatında*

validesinin ve Selimcan'ın emirlerine nehiyelerine muti, münkad elmas gibi bir çocuktur.” ifadesini kullanıyor (Ahmet Mithat, 2001: 441).

Yazar, şair Sihri Efendi'den bahsederken, onun ne kadar saygılı edepli olduğunu şu cümlelerle dile getiriyor: “*Vakıa üdebadandır, ama öyle birçok emsalini gördüğümüz şairler gibi hüneri ne mevzun ve mukaffa sövmekten ve ne de manzumen riyakârlık ederek caize-harlıktan ibaret olmayıp ‘şair’ sıfatına bihakkın seza bir ediptir.*” (Ahmet Mithat, 2001: 441).

Çalışkanlık:

Büyük başarılarla imza atan Edison'a başarısının sırrı sorulunca Edison, “Başarının yüzde biri yetenekse yüzde doksan dokuzu terdir.” diyor. Demek ki başarıya ulaşmanın ilk ve en önemli basamağı çalışmaktır. İnsanlık tarihinde önemli işlere imza atanların hepsi çalışarak amaçlarına ulaşmışlardır. Hikâyemizde Çingene kızı Ziba, eğitimsiz ve hatta toplum tarafından hor görülen biridir. Fakat Şems Hikmet Bey'in vasıtasıyla aldığı eğitimlerle herkesi şaşırtıyor. Bu süreçte Ziba'nın çalışkanlığı şu şekilde anlatılıyor.

Selimcan'ın Şems Hikmet Bey'e Türkçe, Arapça, Farsça ve İngilizce eğitimi verdiğini anlatıyor. Şems Hikmet Bey'in “Fransızca'yı da İngilizce kuvvetiyle kendi kendisine” öğrendiğini belirtiyor (Ahmet Mithat, 2001: 441).

Azm ü cezm sahibi olan bir adamın teakup ve tevarüd-i amal ve mekasıdı bir suyun akmasına benzer. İncecik bir suyun mecrası önüne biraz çamur yığar iseniz su bir zaman-ı muvakkat için zaft olunmuş olur. Lakin biriktirdikçe kuvvetini arttırarak o çamuru sürüp götüreceği gibi kazıktan taştan setler yapsanız dahi söküp götüremeyecek olsa bile su yüksele yüksele elbette üzerinden aşar ve taşar. (Ahmet Mithat, 2001: 484).

Ziba Düriye Hanım'ın konağında bir taraftan Düriye Hanım'ın eğitimine tabi oluyor bir taraftan müzisyen Davud Bey'in müzik derslerine tabi oluyor ama bu yoğun tempoda çalışkanlığı ve azmi ile her geçen gün daha iyiye gidiyordu. Yazar Ziba'nın çalışkanlığını ve azmini, “*Zavallı kızcağz Şems Hikmet Bey'in kendisini terbiye hususundaki himmet ve gayretinin ehemmiyet ve kutsiyetini anlamağla bütün gayretini gerek beyden ve gerek Düriye Hanım ve Davud Bey'den aldığı dersleri bellemeye hasreylemişti.*” cümlesiyle ifade ediyor (Ahmet Mithat, 2001).

Doğruluk / Dürüstlük:

Konuşmada ve davranışta doğru olmayı karşılayan doğruluk kelimesi bir bakıma yalandan, gösterişten uzak olma, namusluluk, dürüstlük, başkasını aldatmamak vb. kavramları da kapsayabilir.

İnsanların konuşurken doğru konuşması kadar davranışlarındaki doğruluk ve dürüstlük de bir o kadar önemlidir. Hem iç dünyasında hem dış dünyasında dengeli olabilen, belli bir istikamet üzerine giden insan doğrudur, dürüsttür denilebilir. Dürüst insan herhangi bir menfaat kaygısı gütmeyen olması gerekeni söyleyen ve olması

gerektiği gibi davranandır. Doğruluk ve dürüstlük değerine hikâyemizde şu bölümlerde vurgu yapılır:

Şair Sihri Efendi'nin, dostluğa önem veren, dürüst bir insan olduğunu şu cümlelerle ifade ediyor: “*Vaktiyle Şems Hikmet Bey'in hemşiresini almak isteyip de kendisine vermemiş olduğu halde bile Şems Hikmet Bey ile aralarındaki dostluk bozulmamış olduğuna nazaran ne kadar hüsn-i ahlak sahibi bir adam olduğu anlaşılır.*” (Ahmet Mithat, 2001: 441).

Şems Hikmet Bey ve kız kardeşi Fatma Münevver Hanım'a müzik dersi veren müzisyen Davud Bey'in “*başka ustalar gibi beş on para ücretle bir talim değil. Belki familyanın eskiden beri dostu olma hasebiyle*” bu işi daha özenle yaptığı belirtiliyor (Ahmet Mithat, 2001: 442).

Rakım Bey'den bahsederken “*Medhini de zemmini de bihakkın icra eyler ve ekseriya zemmolunacak şeylerden ise medholunacak şeylere kalemini it'ab eder. Teşvik denilen şey bu zatın cümleden ziyade mağlubu olduğu bir gayret olduğundan dostu değil düşmanı bile olsa onu da hayra ve mesaiye teşvikten geri durmaz.*” (Ahmet Mithat, 2001: 442).

Şems Hikmet Bey'in eniştesi Rakım efendi, Çingene kızı Ziba hakkındaki düşüncelerini ifade ederken dürüstçe ne düşündüğünü söylüyor. “*Demincek bu meseleye karışmak istemediğim bahsinde bana ta'n etmek istiyor idin! Evet! 'karışmış' diye itikat eylediğin şey validen, hemşiren bu baptaki efkârımı sordukları zaman işte böyle sana dahi söylemekten çekinmediğim vechle serd-i efkâr edişimden ibarettir. Sen istediğin gibi tehülde ne kadar serbest isen ben de tasvip edip etmemekte o kadar serbestim.*” (Ahmet Mithat, 2001: 489).

Misafirperverlik:

Toplumumuzda misafire her dönem önem verilmiştir. Bir ailenin maddi durumu ve ev şartları ne olursa olsun eve gelen misafir, en güzel şekilde ağırlanmaya çalışılır; mutlaka misafire bir şeyler ikram edilir. Misafirperverliğimizin en önemli göstergelerinden biri de evimizi misafire göre düzenlememizdir. Anadolu'da hemen hemen her evin en güzel, en ferah odası “misafir odası” olarak ayrılmıştır. Evin en temiz yatakları misafire ayrılmıştır, en güzel yemekler onlara yapılır. Aynı zamanda misafir ağırlamak kadar misafir karşılamak ve uğurlamak da bir o kadar özenle yapılır. Misafirperver bir toplum olduğumuz, misafir ağırlamanın, karşılamanın, uğurlamanın önemli ve güzel olduğu vurgusu şu cümlelerde belirtilmiştir:

“*Hamarat Nikoli umur-ı memuresini o kadar seri, o kadar uygun görüyor ki altı misafire bir hizmetçi az değil, çok bile geliyor. Kimsenin bir emir vermesine hacet bile yoktur. O her şeyin sırasını bilerek güya efendilerinin misafirlerinin gönüllerindeki arzuyu keşfediyormuş gibi herkes istediğinin yapıldığını görür ve Nikoli'ye teşekkürden başka söylenecek söz bulamaz.*” (Ahmet Mithat, 2001: 443).

Sevgi / Saygı:

Sevgi, bir kimseye, varlığa, davranışa karşı duyulan güzel duyguları karışılar. Saygı ise bir kimseye, düşüncelerine, davranışlarına, inançlarına, toplum nezdindeki itibarına duyulan his, hürmet olarak adlandırılabilir. Sevgi kavramını daha kolay açıklayabilmemize rağmen saygı kavramı daha kapsamlı olduğundan geniş bir çerçevesi vardır. Örneğin trafik kurallarına saygı, emek verilerek ortaya konulmuş ürüne saygı, anaya babaya saygı, büyüklere saygı, farklı din, dil, ırk, düşünceye saygı, yaşam tarzına saygı gibi daha birçok kavramı sayabiliriz. Çingene hikâyesinde sevgi ve saygı değerlerine aşağıdaki cümlelerde vurgu yapılıyor.

Şems Hikmet Çingene olan Ziba'yı hizmetine almak istediğini yakınlarına açıkladığında Mehtap, Çingeneler hakkında toplumda var olan düşüncüyü “*Hani derler ya güya Çingene'nin eli değdiği şey murdar olurmuş da*” şeklinde dile getiriyor. Şems Hikmet Bey'de buna karşı çıkarak “*Halt etmişsin! Çingene insan değil midir?*” diyerek her kişiye insan olduğu için saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmek istiyor (Ahmet Mithat, 2001: 450). Şems Hikmet Bey, hikâyenin muhtelif yerlerinde de insanların rengine, ırkına diline ve dinine bakılmaksızın eşit olduğu ve saygıya değer olduğu vurgusunu yapmaktadır.

Şems Hikmet Bey kendisine, kız kardeşine ve şimdi de Ziba'ya müzik eğitimi veren Davud Bey'e içini dökerken kullandığı cümlelerde saygıda kusur etmiyor: “*Siz benim pederim makamında olmaktan fazla musiki gibi bir sanat-ı nefisece dahi üstadım olduğunuzdan derunumdaki bir surr-ı azim için sizi mahrem ittihaz edebilirim.*” (Ahmet Mithat: 471).

Davud Bey, Şems Hikmet Bey'in Ziba ile ilgili düşüncelerine katılmasa da ve onun yaptıklarını onaylamasa da kendisini sevdiği için ayrıca düşüncelerine saygı duyduğundan Ziba'ya müzik eğitimi vermeyi kabul ediyor. Davut Bey, Şems Hikmet Bey'e bu düşüncelerini şu şekilde aktarıyor: “*Bir Çingene kızına gönül vermiş olduğunuzdan dolayı sizi asla tahsin edemem. Vakıa sevdayı sevdayı cinnet derecesine vardırarak zaaf-ı kalp erbabından olmadığınızı teslim ederim. Ama yine teşebbüsünüzü Tahsin etmeksizin arzuunuza hizmettir. O dahi sizi evladım gibi sevdiğim için mecbur olduğum bir şeydir. Binaenaleyh ne zaman ister iseniz meşke başlarız.*” (Ahmet Mithat, 2001: 472).

Yazar insanların başkasının hayatına müdahalesinin yanlış olduğunu ve her ne olursa olsun insanların yaşantılarına, özel hayatlarına saygı duyulması gerektiğini belirtmek amacıyla Düriye Hanım'ın yalısında Davud Bey ve Şems Hikmet Beyin kendi aralarındaki fasıllarını komşularının yadırgamasını şöyle aktarıyor: “*Bu surette başlanan fasılda on ikiye kadar devam olundu. Yalı komşuları Düriye Hanım'ın hanesinde hiç böyle şeyler işitmedikleri cihetle istigrap eyiliyorlar idi. Vakıa Ziba'nun oraya vürudunu ve maksat dahi kızın terbiyesi olduğunu Düriye Hanım bir ihtiyat olmak üzere evvelce birkaç komşuya haber vermiş idiyse de sair komşuların henüz bundan haberleri yok idi. Halbuki İstanbul'umuz malumdur ya? Kaide-i medeniyet herkesin kendi hanesi dahilinde hakim olarak onun haricine karışmamasını iktiza ettirdiği halde bizim usul-i*

medeniyetimiz iktizasınca biz hepimiz mahalle kethüdası kesiliriz. Herkesin hanesine karışırız. Hatta bazularımız kendi hanesine karıştığından ziyade alemin hanesine karışmak ile iştiğal eder. O kadar ki alemin hanelerinde bulup tashihine lüzum gösterdiği kusurları kendi hanesinde de arayıp bularak tashih etmiş olsa hanesinin pek mükemmel bir hane olacağı derkar iken iştiğalini böyle müsmir bir surette etmeyip de beyhude yere edenlerimiz pek çoktur. 'Mevla cümlesini ıslah eylesin' diyelim..." (Ahmet Mithat, 2001: 476).

Şems Hikmet Bey ve annesi Ferazende Hanım, Ziba'dan dolayı ters düştükleri bir konuda bile konuşurlarken saygıyı elden bırakmıyor, cümlelerini özenle seçiyorlardı. Annesinin Ziba hakkındaki düşünceleri Şems Hikmet Bey'in hiç hoşuna gitmese bile annesine: "Ben de şu yaşa geldiğim galde validemin bu sözceğizini kırmış olayım bu meselede bile her sözünüzü tuttuğum ve işte maşukam olan bir kızı almaktan bile nefsimi mahrum eylediğim halde..." cümleleriyle saygısını bir kez daha yineliyor (Ahmet Mithat, 2001: 493).

Diğergamlık:

Diğergamlık en basit tabiriyle başkasının derdiyle dertlenme şeklinde ifade edilebilir. Kişinin şahsi menfaatlerini bir kenara bırakıp bencil olmama, fedakâr olması ifade eden bir kavramdır. Başkasının derdini anlamaya çalışarak ihtiyacı olan ilgiyi göstermek şeklinde kendini gösteren diğergamlık aynı zamanda kendi şahsi çıkarlarını bir kenara bırakmaktır. Bu önemli değer yansımaları hikâyemizde şu şekilde olmuştur:

Şems Hikmet Bey Ziba'yı hizmetine almaya karar verdikten sonra çevresinde Çingeneler hakkında dile getirilen olumsuz düşüncelere itiraz ediyor ve bu duruma üzülüyordu. Hatta Çingenelerin bu şekilde anılmasının sebebini kendi toplumunda buluyor onların derleri ile derleniyordu. Şems Hikmet Bey, Selimcan ile aralarında geçen bir konuşmada bu durumu şu şekilde dile getiriyor: "Biçare Çingenelerin bu hal-i hakarete kaldıkları için kendileri değil, biz mesul olmalıyız. Bunca senedir payitah-tımızın içinde etrafında binlerce nüfus şu hal-i bedavette bulunuyorlar: bunları bihakkan daire-i İslamiyet'e sokarak terbiye etmeli değil miydik?" (Ahmet Mithat, 2001: 445).

Sabır:

Sabır, genelde hoş gitmeyen, insanı zorlayan durumlar karşısında dirençli durabilmektir. Hedeflediğimiz başarıya ulaşmaya çalışırken mutlaka çeşitli sıkıntılarla ve zorluklarla karşılaşabiliyoruz. İşte bu durumlarda metanetini yitirmeden zorluklara göğüs germek sabır gerektirir. Başarı elde etmiş önemli liderlerin ve bilim insanlarının hayatlarına baktığımızda başarılarında sabırla çalışmanın önemini çok fazla olduğunu görebilmekteyiz. Hikâyemizde sabırla ilgili şu vurgular yapılmıştır:

Şems Hikmet Bey'in Çingene kızı Ziba hakkındaki düşüncelerinden dolayı çevresi onu eleştiriyor, yerli yersiz konuşmaya başlamışlardı. Fakat Şems Hikmet Bey bu konuşmalara şahit olduğu halde sabrını korumuş kimseyle yüzgöz olmamıştır.

Şems Hikmet Bey'in gösterdiği sabrı şu cümlelerden görebiliyoruz: “Zira vapurlarda falanlarda Şems Hikmet’i hangi aşınası görmüş olsa ‘Afedersiniz efendim, ama mesudiyetinize ait bir mesele bütün dostlarınızı da mesut eder. Tezevvüç niyetinde bulunduğunuzu işittik de...’ mukaddimesiyle istihza giriştiği gibi, doğrudan doğruya muarefesi olmayanların dahi kendisi yekdiğere irae ile ‘işte hani ya şu!.. malum a? Çingeneye aşık olan?..’ hükmünü ima edecek surette yüzlerini gözlerini yumuşturup, buruşturmaları Şems Hikmet’i canından bizar etmeye takrip eyleyecek ahvalden idi.” (Ahmet Mithat, 2001: 491) Hikayenin devamında “Biçare Şems Hikmet o kadar sabreyledi ki hakikaten sabr-ı Eyyub’u taklit etmiş oldu.” ifadesi ile Şems Hikmet Bey’in karşılaştığı bu güç durum için ne kadar sabırlı davrandığını bize aktarmış oluyor (Ahmet Mithat, 2001: 492).

Sonuç

Her ne kadar kurmaca metinlerden oluşsa da edebi eserler, toplumun yaşantısını, inançlarını, gelenek, görenek ve değerlerini canlı tutması ve gelecek nesillere aktarması bakımından bir ayna vazifesi görürler (Özdemir ve Göçen, 2014: 238). Huzurlu bir toplum, huzurlu bir yaşam arayışında olan insan toplulukları, birbirlerine ve birbirlerinin haklarına saygı duymanın, kendisi için istediğini başkası için de istememenin kendisine yapılmasını istemediğini başkasına da yapılmamasının, kadınıyla erkeğiyle dini, dili, ırkı ne olursa olsun beraber huzurlu yaşamanın ancak değerler eğitimi ile olabileceği düşüncesi ağır basmıştır. Ahmet Mithat Efendi de bu amaç uğruna çalışmış ve edebiyatı bir araç olarak tercih etmiş önemli bir yazarımızdır.

Hem geniş bir okur kitlesine seslenmek hem de bu kitleyi modernleştirmek, eğitmek isteyen Ahmet Mithat, edebiyatın farklı türlerinde yazdığı yüzlerce yazı ve kitaplarında geniş bir okur kitlesine seslenerek bu kitleyi modernleştirmeyi, eğitmeyi hedeflemiştir (Aslan, 2011: 88). İşte Ahmet Mithat’ın bu doğrultuda kaleme aldığı eserlerinden biri de “Çingene”dir. Ahmet Mithat, bu hikâyede “...bir yabani fidana aşını ustalıklı vururlar ise semere-i matlubeyi iktıtaf mümkün imiş.” (s.495) cümlesinde özetlediği gibi eğitimin insanlar üzerindeki etkisini işlemiştir. Eğitim konusunu ele alan bu hikâyede güzel ahlak, çalışkanlık, doğruluk, dürüstlük, misafirperverlik, sevgi, saygı, diğergamlık ve sabır gibi değerler eğitimi unsurları işlenmiştir. Eğitilmiş bir kişinin aynı zamanda davranışları ile konuşmaları ile yani bütün hal ve hareketleri ile de iyi bir örnek teşkil etmesi gerektiği vurgusu yapılıyor. Hikâyede Çingene kızı Ziba’nın aldığı eğitim ve bu eğitimler sonucu gösterdiği davranış değişiklikleri anlatılırken kendisi ve çevresindekilerin güzel ve örnek davranışları da belirtilmiştir. Böylece iyi, takdir edilen insan profili de çizilmiş oluyor.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi (Haz. Fazıl Gökçek Ve Sabahattin Çağın) (2001). Letaif- İ Rivayat, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Altuğ, Fatih, (2012). Letaif-İ Rivayat'ın Hayali Cemiyeti, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı Xlvii.
- Aslan, Pelin (2011). Ahmet Mithat'ın Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Çengi Ve Cinli Han Romanlarında 'Olağanüstü', International Journal Of Social Science, Volume 4 Issue 1, P.75-90, Sumer.
- Bozdoğan, Ahmet (2003). Ahmet Mithat'a Atfedilen Bir Eser: 'Hükm-İ Dil' Ve Manastırlı Mehmet Rıfat, Tübar- Xiv, Güz.
- Çoruk, Ali Şükrü Ve Kara, Halim, (2012). Yazar Ve Okur: Ahmet Mithat'ı Yeniden Okumak, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: Xlvii.
- Deveci, Handan, Ay, Tuğba Selanik, (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2/6, S.167-181.
- Dılmaç, Bülent, Ulusoy, Kadir, (2015). Değerler Eğitimi, Pegem A Yayınları, 3. Baskı, Ankara
- Esen, Nüket (2014). Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnan, Eşref Hamza, (2015). Acil Çıkış Değerler Koridoru, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- Koç, Okan, (2009). Toplumsal Değişim Sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitim Anlayışı. S. 387-392. (1st International Symposium On Sustainable Development, June 9-10, Sarajevo, Bosnia And Herzegovina) Http://Eprints.Ibu.Edu.Ba/427/1/Issd2009-Education-2_P387-P392.Pdf (Erişim Tarihi: 17.05.2016)
- Özdemir, Mehmet Ve Göçen, Gökçen, (2014). Ahmet Midhat Efendi Ve Felatun Bey İle Rakım Efendi Romanında Değerler Eğitimi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 31.
- Özden, Yüksel, (2005). Eğitimde Yeni Değerler, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Şentürk, Leyla Ve Aktaş, Elif, (2014). Ahmet Mithat Efendi Ve Çocuk Eğitimi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 2, Sayı 2/2, Haziran, S.58-69.
- Turan, Selahattin, Aktan, Dilek, (2008). Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Bahar, 6(2), S.227-259.
- Van Milli Eğitim Müdürlüğü (Komisyon) (2013). Değerler Eğitimi Kılavuz Kitabı, Van.
- Yaman, Havva, Taflan, Selma, Çolak, Sanem, (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler, Değerler Eğitimi Dergisi, 7/18, S.107-120.
- [Www.İstmem.Com/Sayfa/24/Degerler-Egitimi.Asp](http://www.istmem.com/Sayfa/24/Degerler-Egitimi.Asp) (Erişim Tarihi: 13.04.2015)

